

Xenogeneza albo “stawanie się Innym” – w stronę posthumanistycznej wizji społeczeństwa przyszłości

*Xenogenesis, or “Becoming Other”: Toward a Posthuman Vision
of the Society of the Future*

Abstract: Starting from the assumption that science fiction is one of the tools of speculative thinking, that is, it allows one to undertake critical reflection on the consequences of human activity, the author of the article considers the possibility of working out an alternative path for the development of mankind, which was outlined by Octavia E. Butler in the *Xenogenesis* trilogy. The American writer imagines a future in which the differences between nature and culture, human and natural world have been eliminated. However, she does not propose an escapist fantasy, but formulates a political statement about the problems we have to face if we want to survive as a species. At the same time, she draws attention to the conditions necessary for the emergence of a new community, not based on hierarchical (racial, gender, ethnic, economic) subordination, but on relational ethics, shaped by the change that will take place in people in the process of “becoming the Other.”

Keywords: posthumanism, science fiction, Octavia E. Butler, speculative narratives, symbiogenesis, Deleuze and Guattari

Motywytem przewodnim wielu utworów fantastycznonaukowych jest spotkanie z nieznanym – zazwyczaj z istotami całkowicie odmiennymi od człowieka. Opowieści należące do tego gatunku można potraktować jako formę “eksperymentu antropologicznego” – jak przed laty określił to Stanisław Lem¹ – w którym poszukuje się odpowiedzi na pytanie o przyszłość ludzkości i konsekwencje rozwoju technologicznego. Ich funkcją nie jest wyłącznie oswojenie strachu, lecz zachęcenie do krytycznej refleksji nad tym, co wydaje się nie do pomyślenia, a co nieuchronnie nadchodzi. Do pewnego stopnia literatura science fiction stanowi rodzaj “wyobrażonej etnografii” – by posłużyć się pojęciem zaczerpniętym z książki Gabriele Schwab –

1. Stanisław Lem, “Do moich czytelników”, w: Stanisław Lem, *Rozprawy i szkice* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1975), 8.

w której opisywane są skutki wojen nuklearnych, zmian klimatycznych, spotkań z obcą cywilizacją i skażenia środowiska naturalnego².

Przyjmując powyższy punkt widzenia, proponuję potraktować powieści i opowiadania należące do tego gatunku jako narzędzie myślenia spekulacyjnego, czyli sposób podejmowania krytycznej refleksji nad skutkami działalności człowieka oraz jego wpływem na otaczający świat³. W myśleniu tym chodzi również o zwrócenie uwagi na możliwe linie ujęcia (*ligne de fuite*) – w rozumieniu Gilles’a Deleuze’a i Féliksa Guattariego⁴ – czyli elementy subwersywne, dzięki którym człowiek może wyzbyć się stabilnej tożsamości i połączyć się z czymś nieznanym, a tym samym zadać pytanie o granice człowieczeństwa oraz dostrzec szansę na wytworzenie nowej perspektywy etycznej, uwzględniającej wspólnoty nie-ludzkie oraz materię nieożywioną. Narracja spekulacyjna jest więc intelektualnym rozpoznaniem, pozwalającym wyobrazić sobie odmienny model rzeczywistości, wyrosły z krytycznego podejścia do teraźniejszości.

Przedmiotem analizy pragnę uczynić opublikowaną pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku trylogię *Xenogenesis* Octavii E. Butler⁵, w której autorka zastanawia się nad możliwością wypracowania alternatywnej ścieżki rozwoju dla ludzkości, opartej nie na hierarchicznym podporządkowaniu – rasowym, płciowym, etnicznym, ekonomicznym – lecz na przemianie człowieka, procesie “stawania się Innym”, który nie polega na naśladowaniu, lecz na swoistym przymierzu, pakcie z tym, co anomalne⁶. W swoich powieściach amerykańska pisarka wyobraża sobie przyszłość, w której zniesione zostały różnice między naturą i kulturą, światem ludzkim i przyrodniczym. Nie proponuje jednak eskapistycznej fantazji, lecz formułuje polityczną wypowiedź na temat problemów, z którymi musimy się zmierzyć, jeśli chcemy przetrwać jako gatunek. Zastanawiając się

2. Gabriele Schwab, *Imaginary Ethnographies. Literature, Culture, and Subjectivity* (New York: Columbia University Press, 2012), 136.

3. Takie podejście do fantastyki naukowej proponuje Donna Haraway w książce *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene* (Durham: Duke University Press, 2016). Na grunt polskiej humanistyki ten sposób myślenia spekulacyjnego przy użyciu przykładów z literatury i filmu science fiction przeniosła Małgorzata Sugiera w książce *Nieludzie. Donosy ze sztucznych natur* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2015).

4. Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Tysiąc plateau* (Warszawa: Wydawnictwo Bęc Zmiana, 2015).

5. Na cykl *Xenogenesis* składają się trzy powieści: *Dawn* (Świt, 1987), *Adulthood Rites* (*Rytuały dorosłości*, 1988) i *Imago* (1989), opublikowane przez nowojorskie wydawnictwo Grand Central Publishing. W 2000 roku całość ukazała się pod zmienionym tytułem *Lilith’s Blood: The Complete Xenogenesis Trilogy*. Wszystkie cytaty – w tłumaczeniu własnym – pochodzą z ostatniej edycji, wydanej w wersji elektronicznej przez Open Road Integrated Media w 2012 roku (e-book, brak paginacji).

6. Jak piszą Deleuze i Guattari w *Tysiącu plateau* (288): “Stawanie się zawsze pochodzi z innego porządku, niż porządek pokrewieństwa. Jest przymierzem (*alliance*)”.

nad kierunkiem, w jakim podąża spekulacyjne myślenie Butler, pragnę zwrócić uwagę na kilka zadawanych przez nią pytań: po pierwsze – o przyszłość człowieka oraz możliwość wyjścia poza esencjonalnie rozumianą tożsamość, po drugie – o zdolności adaptacyjne rodzaju ludzkiego, po trzecie – o konsekwencje (psychologiczne, społeczne i etyczne) symbiotycznych relacji międzygatunkowych.

Co po człowieku?

Przedstawiona przez Octavię E. Butler wizja przyszłości stanowi zapowiedź posthumanistycznego zwrotu w jego wariacie ekologicznym, który – jak ujmuje to Rosi Braidotti – wyrasta ze sprzeciwu wobec globalnej rynkowej dominacji i eksploatacji przyrody, opiera się na szacunku dla różnicy we wszelkich jej ludzkich i nie-ludzkich przejawach, wierze w możliwość połączenia tego, co zostało rozdzielone oraz próbach wypracowania etyki opartej na relacyjności, odrzucającej skrajny indywidualizm, czerpiącej z poczucia afirmatywnej więzi z Innymi, czyli symbiozy z otoczeniem⁷. Opisane w *Xenogenesis* spotkanie z obcą cywilizacją jest narzędziem spekulacyjnym, pozwalającym wyobrazić sobie postludzka przyszłość jako hybrydyczną, zdolną do wypracowania “twórczego układu” z innymi rasami. Wskazana przez amerykańską pisarkę ścieżka prowadzi do porzucenia myślenia w kategoriach opozycji binarnych, rezygnacji z modelu antropocentrycznego oraz zaakceptowania idei, że wszystko jest wielością. W jej podejściu na pierwszy plan wysuwa się “naturokulturowe kontinuum” – by użyć określenia Braidotti – “które uwydatnia ucieleśnioną strukturę rozszerzonego ja jako bytu relacyjnego”⁸.

W swoich powieściach Butler powtarza pytanie zadawane przez wielu innych twórców science fiction: czy jesteśmy w stanie zbudować nowy świat i jakie warunki są konieczne, żeby przedsięwzięcie to mogło zakończyć się powodzeniem? Patrząc w ten sposób na literaturę fantastycznonaukową, możemy wykorzystać ją jako narzędzie krytyczne lub eksperyment myślowy pozwalający rozpoznać kluczowe problemy współczesności oraz szukać dla nich nowych rozwiązań i odpowiedzi na kryzysy polityczne, ekonomiczne i klimatyczne. Octavia E. Butler stara się wyjść poza historyczne ograniczenia, wierzy w możliwość transformującej zmiany i alternatywną formę organizacji społecznej. Pomimo że spekulacyjna odmiana fantastyki naukowej ma wiele wspólnego z utopią rozumianą jako refleksja nad radykalną różnicą i odmiennością, to jednak amerykańska pisarka

7. Rosi Braidotti, *Po człowieku*, przeł. Joanna Bednarek, Agnieszka Kowalczyk (Warszawa: PWN, 2014), 120–122.

8. Rosi Braidotti, “Ku posthumanistyce”, przeł. Miłosz Markiewicz, *Machina Myśli* 9 (2018), <http://machinamyсли.org/2968-2/>.

dokonuje przewartościowania tkwiących u jej podstaw założeń, zwłaszcza antropocentrycznych projekcji społeczeństwa przyszłości⁹.

Octavia E. Butler nie pyta o to, jak zachować człowieczeństwo, lecz jak je przekroczyć, sięgnąć poza horyzont wyznaczony przez wcześniejsze doświadczenia i zbudować nowy ład, niebędący przedłużeniem modelu kapitalistycznego z jego utowarowionymi stosunkami międzyludzkimi. Chodzi o podjęcie kwestii etycznych i społecznych, czyli określenie warunków koniecznych do likwidacji nierówności oraz zaprowadzania równouprawnienia (rasowego, płciowego). Jeśli świadczy to o obecności myślenia utopijnego, to wyłącznie w jego wariacie krytycznym¹⁰. Autorka nie proponuje prostych rozwiązań – wszystkie są niejednoznaczne i w ostatecznym rozrachunku trudne do zaakceptowania – dostrzega bowiem złożoność i ambiwalencję całego projektu przebudowy społeczeństwa.

Ksenogeneza, czyli nowy początek

Punktem wyjścia wydarzeń fabularnych w pierwszym tomie trylogii jest nuklearna zagłada, skutek której życie na naszej planecie uległo zniszczeniu. Octavia E. Butler w przekonujący sposób pokazuje, że koniec świata był czymś nieuchronnym, konsekwencją obranej drogi rozwoju cywilizacyjnego. Nieliczni przedstawiciele gatunku ludzkiego zostali ocaleni przez międzygwiazdnych nomadów – zwanych Oankali – poszukujących nowych form życia, z którymi mogliby się połączyć. Bohaterką jest młoda Afroamerykanka Lilith Iyapo, która przez obcych przybyszów została wybrana na “matkę” i przewodniczkę odrodzonej ludzkości¹¹. Kobieta budzi się z trwającego dwieście pięćdziesiąt lat snu, a pierwsze

9. Fredric Jameson, *Archeologie przyszłości: pragnienie zwane utopią i inne fantazje naukowe*, przeł. Maciej Płaza, Małgorzata Frankiewicz, Andrzej Misk (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011).

10. Niektórzy badacze odczytują trylogię Butler jako przykład utopii krytycznej, który to gatunek – zgodnie z definicją Toma Moylana – zakłada obecność trzech elementów składowych: krytykę pojęcia doskonałości, namysł nad ideą zmiany oraz świadomość granic własnego utopijnego przedsięwzięcia. Claire P. Curtis, “Utopian Possibilities: Disability, Norms, and Eugenics in Octavia Butler’s *Xenogenesis*”, *Journal of Literary & Cultural Disability Studies* 9, no. 1 (2015), 23. Tom Moylan w książce *Demand the Impossible: Science Fiction and the Utopian Imagination* (Bern: Peter Lang, 2014, 10–11) dodaje, że utopia krytyczna związana jest z ruchami politycznymi i społecznymi lat sześćdziesiątych XX wieku, wyrosła ze sprzeciwu wobec postindustrialnego społeczeństwa kapitalistycznego i kultury konsumpcyjnej.

11. Imię bohaterki nie zostało wybrane przypadkowo; biblijne konteksty tego imienia omawia Gershom Scholem w książce *Kabbalah* (New York: A Meridan Book, 1978), 356–361. W tradycji żydowskiej Lilith przedstawiana jest jako kobiecy demon, przywodzący mężczyzn do zguby. W Starym Testamencie jej imię wzmiankowane jest w Księdze Izajasza (34:14), znacznie częściej pojawia się w historiach talmudycznych i midraszach, gdzie jest utożsamiana m.in. z Królową

wypowiedziane przez nią słowa – “Żyję! Wciąż żyję. Znowu żyję” – zapowiadają nowy początek. Lilith przekonuje się niebawem, że jest uwięziona na statku kosmicznym krążącym po orbicie okołozemskiej i pilnowana przez przerażające istoty o ciałach pokrytych mackami, przypominające mitologiczną Meduzę (macki Oankali poruszają się jak węże wijące się na głowie potwora).

Wstręt i strach to pierwsze uczucia na widok nieznanymi stworzeń, które traktują kobietę jak królika doświadczalnego – obiekt naukowych eksperymentów:

W istocie była zwierzęciem laboratoryjnym [...], jakimś wymarłym gatunkiem, który poddano programowi hodowlanemu. Nasi biolodzy robili to samo przed wojną – przetrzymywali w niewoli przedstawicieli zagrożonych gatunków zwierząt, aby się rozmnażały, a następnie wróciły do naturalnego środowiska.

Z upływem czasu bohaterka nawiązuje kontakt ze swoim “opiekunem” o imieniu Jdahya, który tłumaczy jej, że ocalonych ludzi umieszczono w organicznych komorach (pochodzenia roślinnego) i utrzymywano w śpiączce przez stulecia, ponieważ chciano wykorzystać ten czas na przywrócenie Ziemi do życia oraz poznanie ludzkiej anatomii. Okazuje się, że istoty pozaziemskie wyposażone są w specjalny organ, dzięki któremu potrafią dokonywać zmian w organizmie człowieka na poziomie komórkowym, lecząc przy okazji potencjalne choroby genetyczne.

Oankali postawili przed Lilith trudne zadanie, mianowicie przekonanie pozostałych wybudzonych ludzi do współpracy. Projekt przebudowy społeczeństwa nie jest łatwy do zrealizowania ze względu na opór większości ocalonych wobec propozycji wymiany genetycznej prowadzącej do powstania nowej rasy. Z upływem czasu bohaterka przekonuje się, że odrodzenie planety jest możliwe wyłącznie dzięki działaniu sił zewnętrznych, czyli ksenogenezie, której skutkiem jest hybrydyzacja rozumiana jako sposób na wyeliminowanie fizycznych różnic między odmiennymi gatunkami¹². Oceniając podejmowane przez pozaziemskie

Saby. W innym wariantcie, opierającym się na alternatywnym odczytaniu Księga Rodzaju (1:27), uchodzi za pierwszą żonę Adama, stworzoną przez Boga w tym samym czasie co mężczyzna. To odczytanie dało impuls do współczesnych interpretacji feministycznych, do których odwołuje się Butler. Zob. Wojciech Kosior, “Magiczne i niemagiczne funkcje mitu o Lilit w Alfabcie Ben Syracha: wprowadzenie, przekład i komentarz”, *Maska* 1 (33) (2017), 81–92.

12. W kontekście powstawania nowego gatunku Mark Rifkin woli mówić o fuzji (*amalgamation*) niż o hybrydyzacji, ponieważ jego zdaniem pojęcie to lepiej opisuje proces mieszania się, ekstrakcji i transformacji. “Fuzja w ujęciu Butler oznacza dostrzeżenie alternatywnych dróg rozwoju osobowości oraz relacji społecznych, w których mobilność jest sposobem uniknięcia przemocy wpisanej w stosunki rasowe”. Mark Rifkin, *Fictions of Land and Flesh. Blackness, Indigeneity, Speculation* (Durham and London: Duke University Press, 2019), 78. W obszarze nauk biologicznych pojęcie ksenogenezy pojawiło się w dyskusji nad kwestią sztucznego zapłodnienia

istoty działania, Octavia E. Butler zwraca uwagę z jednej strony na specyficzną odmianę projektu eugenicznego – ze względu na plan przekształcenia natury człowieka – z drugiej zaś na dekonstrukcję mitu o początku i zbawieniu, które tym razem dokonuje się poprzez mutację, symbiozę i skażenie, czyli związek z demoniczną istotą.

Jak zauważyła Megan Obourn, ksenogeneza na pierwszym miejscu stawia zdolności adaptacyjne, które wiążą się z przemianą na poziomie fizycznym i psychicznym¹³. Celem tego procesu jest stworzenie istot zdolnych do zbudowania wspólnoty funkcjonującej poza modelem patriarchalnym z jego rywalizacją oraz podporządkowaniem słabszych osobników. Warunkiem przetrwania jest nie tyle przywrócenie dawnego stylu życia, lecz przystosowanie się do nowego środowiska, ponieważ dotychczasowy rozwój naszego gatunku opierał się na hierarchicznym układzie, co w konsekwencji doprowadziło do samozniszczenia i zagłady planety. Niektórzy krytycy zarzucali autorce, że przyjmuje stanowisko bliskie determinizmowi biologicznemu ze względu na hipotezę genetycznego uwarunkowania agresywnych i autodestrukcyjnych skłonności człowieka, co znajduje pewne uzasadnienie w materiale powieściowym¹⁴.

Ku nowej wspólnotcie

Przedstawiciele pozaziemskiej cywilizacji przekonują Lilith do idei (post)ludzkiego społeczeństwa, zdolnego do przezwyciężenia wcześniejszych ograniczeń i zbudowania ekologicznej utopii, w której technologia ma wymiar organiczny, wszystkie istoty współistnieją ze sobą, wchodząc w relacje oparte na szacunku i bliskości. Nawet statek kosmiczny, którym podróżują międzygwiazdni nomadzi, nie jest wytworem zaawansowanej inżynierii, lecz żywym organizmem, pozostającym w symbiotycznym związku ze swymi mieszkańcami. Wszystkie zwierzęta i rośliny są jego częścią – on sam przypomina usieciowioną planetę, zamknięty ekosystem, który dostarcza pożywienia i zapewnia ochronę¹⁵. Można zgodzić się

oraz możliwością międzygatunkowego potomstwa, o czym pisze Susan Squier w artykule "Interspecies Reproduction: Xenogenic Desire and the Feminist Implications of Hybrids", *Cultural Studies* 12, no. 1 (1998), 360–381.

13. Megan Obourn, "Octavia Butler's Disabled Futures", *Contemporary Literature* 54, no. 1 (2013), 126.

14. Zarzut dotyczący determinizmu biologicznego pojawił się już w jednym z pierwszych artykułów na temat trylogii *Xenogenesis*: Hoda M Zaki, "Utopia, Dystopia, and Ideology in the Science Fiction of Octavia Butler", *Science Fiction Studies* 17, no. 2 (1990), 239–251.

15. Opisując społeczność Oankali, Butler odwołuje się do monistycznej ontologii, z jej ideą samoorganizującej się materii. Statków się nie konstruuje, lecz hoduje – tłumaczy Jdahya w pierwszym tomie – dlatego wciąż rosną i rozwijają się. "Istnieje między nami bliskie pokrewieństwo – silna,

z tezą Matthew A. Taylora i Priscilli Wald, którzy w tak zarysowanym modelu wspólnoty widzą przykład doprowadzonej do doskonałości metody zarządzania życiem na płaszczyźnie naturalnej, bez konieczności sięgania do narzędzi kulturowych, ekonomicznych i prawnych¹⁶.

Wspomniałem już o tym, że czynnikiem umożliwiającym powstanie nowego ładu jest wymiana genetyczna, co oznacza zgodę na związki seksualne z obcymi przybyszami, pozwalające na powołanie do życia istot hybrydycznych, które w powieści określa się mianem “konstruktów”. Konstrukty z wyglądu przypominają ludzi, lecz posiadającą organy i umiejętności właściwe pozaziemskiej rasie¹⁷. “Ludzie zmieniają się – mówi Jdahya. – Młodzi upodobnią się do nas, my do was. Wasze hierarchiczne skłonności ulegną modyfikacji. [...] Ooloi wprowadzą zmiany w komórkach rozrodczych jeszcze przed poczęciem i będą kontrolowali proces rozmnażania”. Ten ostatni warunek okazuje się katalizatorem sprzeciwu, ponieważ większość z ocalonych nie zgadza się na utratę praw reprodukcyjnych i całkowite uzależnienie od kontaktów z Obcymi, zwłaszcza z ooloi – istotami niebinarnymi, postrzeganymi jako zagrożenie dla stabilnego ładu (patriarchalnego). Ooloi łączy ciała dwojga partnerów, czuje to, co oni i przekazuje te wrażenia, stymulując ośrodkowy układ nerwowy. Ich seksualność nie skupia się na narządach płciowych, ponieważ są wyposażone w zdecentralizowany aparat sensoryczny, dzięki któremu odbierają bodźce w sposób niedostępny człowiekowi¹⁸.

Pośrednicząc w erotycznym spotkaniu dwojga ludzi, ooloi wytwarza wielozmysłową iluzję bezpośredniego kontaktu. Rozpatrując triadyczny związek z punktu widzenia Deleuze’a i Guattariego, można porównać go do molekularnej “maszyny pragnącej” (*machine désirante*). W relacji tej znika opozycja między Ja i Innym, zamiast niej powstaje swoista sieć powiązań i wytwarza się produktywny układ, cechujący się swobodnymi przepływami, wskazujący “linie ujścia” dla jed-

symbiotyczna więź. Zaspokajamy jego potrzeby, a on nasze. Umarłby bez nas, a my nie moglibyśmy podróżować bez niego” (s. 35).

16. Matthew A. Taylor, Priscilla Wald, “Xenopolitics”, *American Quarterly* 71, no. 3 (2019), 895–902.

17. Zdolności mimetyczne sprawiają, że “konstrukty” potrafią naśladować ludzkie gesty oraz sprawiać wrażenie, że posługują się wzrokiem i słuchem, jednak mimikra nigdy nie jest doskonała, pozostaje bowiem widoczna gołym okiem różnica, która w opinii ludzi uniemożliwia “mieszacom” pełną adaptację w społeczności, dlatego niektórzy ludzie decydują się na chirurgiczne usunięcie “wypustek” czy “macek” na ciele, aby w ten sposób zaoszczędzić “konstruktom” cierpienia psychicznego spowodowanego “odmiennością”.

18. Ooloi nie są androgeniczną syntezą pierwiastków męskich i żeńskich, lecz tworzą osobną płęć i wytwarzają własne organy seksualne (“sensory arms”), dzięki którym łączą partnerów na poziomie neurochemicznych relacji. Ich obecność jest warunkiem sukcesu reprodukcyjne nie tylko wśród Oankali, lecz także u ludzi, którzy przystali na wymianę genetyczną i związki międzygatunkowe.

nostkowych ciał¹⁹. W tym miejscu następuje przejście od perspektywy humanistycznej do posthumanistycznej, co jest związane z deterytorializacją podmiotu, czyli wkroczeniem na drogę przekształceń, otwarciem się na to, co na zewnątrz i pogodzeniem się z nietrwałością, ale równocześnie rozpoczyna się też proces reterytorializacji, czyli ponownego ustalenia granic i ustabilizowania tożsamości²⁰.

O potworach i ludziach – strategię oporu

“Stawanie się nieludzkim” to doznanie afektywne polegające na odkrywaniu nowych barw i dźwięków, odmiennych ruchów i prędkości – powiadają Deleuze i Guattari – jednak przyjęcie posthumanistycznej wizji przyszłości nie jest łatwe dla ocalonych. “To będzie rzecz, nie człowiek” – mówi Lilith o swoim potomku. – “Potwór”. Zastanawiając się nad potwornością, warto zauważyć, że monstrum – tak jak rozumie to pojęcie Jacques Derrida – nie tylko narusza normę, lecz pokazuje (de-monstruje), czym jest normalność²¹. Potwór wydaje się kimś obcym, ponieważ narodził się jako hybryda ludzkich i nie-ludzkich stworzeń. Samo jego pochodzenie jest potwornością – jawi się jako niebezpieczny suplement natury, zaburzając dychotomię wnętrza i zewnątrz. Potwór wzbudza w ludziach przerażenie dlatego, że nie byli przygotowani na jego nadejście, ale daje również obietnicę nowego początku i zapowiedź przyszłości – choć nie tej planowanej, lecz takiej, która nadchodzi niespodziewanie (oswajanie nieprzewidywalności jest zaś jednym z celów myślenia spekulacyjnego)²².

Większość ludzi obawia się przemiany, gdyż kojarzy ją z utratą człowieczeństwa, czyli sprawczości i kontroli nad własnym życiem, dlatego jedni wybierają samo-

19. Zob. Michał Herer, *Gilles Deleuze. Struktury – Maszyny – Kreacje* (Kraków: Universitas, 2006), 172–177; Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Anty-Edyp*, przeł. Tomasz Kaszubski (Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2017) – zwłaszcza rozdział pierwszy pt. “Maszyny pragnące”.

20. Gilles Deleuze i Félix Guattari wyróżniają trzy powiązane ze sobą pojęcia: terytorializacja, deterytorializacja i reterytorializacja. W obu tomach *Kapitalizmu i schizofrenii* autorzy odnoszą się od biologicznego rozumienia “terytorium”, wychodzą od badań Konrada Lorenza i Jakoba von Uexküllera oraz korzystają z ujęcia zaproponowanego przez Jacques’a Lacana, w którego pismach terytorializacja oznacza proces organizowania ciała wokół sfer erogennych i powiązania ich z obiektami częściowymi (chodzi o libidinalne zaangażowanie). Por. Adrian Parr, “Deterritorialisation, Reterritorialization”, w: *The Deleuze Dictionary*, red. Adrian Parr (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010), 69–72.

21. Jacques Derrida, *Points... Interviews 1974–1994* (Stanford: Stanford University Press, 2002), 386.

22. Jacques Derrida w *Without Alibi* (Stanford: Stanford University Press, 2002, XXXIII) wprowadził rozróżnienie na przyszłość (*le futur*), która wypływa z terażniejszości – jest tym, co będzie jutro – i przyszłość (*l’avenir*), której nie można zaplanować, ponieważ jest całkowicie nieprzewidywalna (choć nieuchronna).

bójką śmierć, drudzy beznadziejną walkę o zachowanie resztek niezależności. Separatyści, którzy nie zaakceptowali narzuconych reguł, stworzyli po powrocie na Ziemię małe wspólnoty oparte na dawnych zwyczajach, o hierarchicznej strukturze, pełne przemocy i rywalizacji²³. Butler pokazuje jednak, że tłumione pokłady agresji ujawniły się wraz z pogłębiającą się świadomością kresu rodzaju ludzkiego – gwałty, mordy i porwania są skutkiem rozpaczliwego położenia, w jakim znaleźni się wszyscy, którzy nie zawarli “paktu z najeźdźcami”. Separatyści nie akceptują krzyżowania gatunków, ponieważ obawiają się, że utracą to wszystko, co świadczy o ich odrębności, choć przecież kwestią sporną pomiędzy nimi a przybyszami jest właśnie stosunek do różnicy:

Istoty ludzkie obawiają się różnicy, podczas gdy Oankali jej pragną. Ludzie prześladują odmieńców, a równocześnie potrzebują ich, żeby zdefiniować samych siebie. Oankali poszukują różnic i gromadzą je, żeby uchronić się przed zastojem i nadmierną specjalizacją²⁴.

Patrząc z perspektywy separatystów, trylogię Butler można czytać jako opowieść o kolonizacji i oporze, a w losie ocalonych dostrzec – jak sugeruje Stacy Magedanz – wariant opowieści o zniewoleniu²⁵. Pomimo że Oankali sprawują całkowitą kontrolę nad życiem garstki ludzi, to jednak w kolonialnej narracji nie ma motywu wykorzystania ich jako siły roboczej ani przejścia zasobów planety. Opornych i zbuntowanych nie zabija się, lecz usypia na kolejne dziesięciolecia, ponieważ wartością nadrzędną jest zachowanie życia za wszelką cenę, wraz z całą jego biologiczną różnorodnością²⁶. Butler pokazuje, że ludzkość została postawiona przed niemożliwym wyborem: ostateczna zagłada albo współpraca z obcą rasą, czyli zgoda na hybrydyczne potomstwo i zbudowanie wspólnoty na narzuconych zasadach. W ten sposób biowładza Oankali znajduje usprawiedliwienie – chodzi o usunięcie skazy w materiale genetycznym człowieka, jego skłonności do zabijania innych żywych istot. Człowieczeństwo jest dla Oankali chorobą, lecz “uleczalną”, choć proces uzdrawiania ludzkich organizmów odbywa się bez zgody “pacjentów”, poprzez oddziaływanie na poziomie komórkowym oraz ograniczenie praw reprodukcyjnych²⁷. W ten sposób ingerencja Oankali w ludzki system społeczny

23 “Przemoc była niezgodna z przekonaniem Oankali. W istocie była przeciwko każdej komórce ich ciała. Ludzie wyrosli ze struktur hierarchicznych, podporządkowując sobie lub zabijając inne życie. Oankali rozwinęły się, gromadząc i łącząc się z innymi formami życia”. (*Imago*).

24. Octavia Butler, *Lilith's Blood* (e-book, brak paginacji).

25. Stacy Magedanz, “The Captivity Narrative in Octavia E. Butler’s *Adulthood Rites*”, *Library Faculty Publications*, 23/2012, <https://scholarworks.lib.csusb.edu/library-publications/23>.

26. “Dla Oankali zabijanie nie jest po prostu marnotrawstwem, lecz czymś nie do przyjęcia, jak odcięcie zdrowych kończyn. Walczyli tylko po to, by uratować życie swoje i innych”. (*Imago*)

27. Obourn, “Octavia Butler’s Disabled Futures”, 117–120.

zostaje przedstawiona nie tyle jako zniewolenie, lecz jako środek umożliwiający przetrwanie i rozwój.

Nie każda ludzka niedoskonałość musi być postrzegana negatywnie – jak w wypadku “genu destrukcji” – ponieważ rakotwórcze komórki w organizmie głównej bohaterki okazują się pożyteczne z perspektywy Oankali, są szansą na wykorzystanie możliwości tkwiących w procesie kancerogenezy (do regeneracji utraconych części ciała)²⁸. Można jednak spojrzeć na zależność między ludźmi i przybyszami z innego punktu widzenia i uznać – jak sugeruje Molly Wallace – że “wymiana”, o której mówią Oankali, “nie jest etycznym spotkaniem z Innym ani pełną szacunku pochwałą różnicy, lecz manipulacją w celu osiągnięcia osobistych korzyści”²⁹. Świadom takiej perspektywy, Akin – jako istota hybrydyczna – zadaje fundamentalne pytanie: “czym jesteśmy, skoro mogliśmy uczynić to, co uczyniliśmy innym ludom?” W drugim tomie zachęca Oankali do zmiany punktu widzenia i zmusza ich, żeby dostrzegli ludzkie cierpienie i zrozumieli, jak czują się ludzie uwięzieni na statku kosmicznym, oddzieleni od bliskich lub pozostawieni swojemu losowi na Ziemi i pozbawieni możliwości reprodukcyjnych.

Ambiwalentna ocena działań podejmowanych przez Oankali w stosunku do ludzi widoczna jest od pierwszych rozdziałów powieści. Z jednej strony obcy przybysze przedstawiani są jako wybawcy, którzy pragną przywrócić naszą planetę do życia, z drugiej zaś jako twórcy “kolonialnych imperiów”, zmuszający inne rasy do swoistej wymiany handlowej. Podróżując z “misją cywilizacyjną”, mają ukryty cel, którym jest przedłużenie własnego gatunku poprzez kontakt ze spotkanymi w kosmosie istotami³⁰. Oankali nie potrafią zrozumieć znaczenia, jakie ludzkość przywiązuje do kwestii wolności jednostki, ponieważ indywidualna tożsamość u nich nie występuje, każdy organizm połączony jest z innymi za pomocą swoistych więzi. Odczytując powieść Butler jako przykład refleksji nad zagadnieniami władzy i nadzoru, można zauważyć, że autorka konsekwentnie podważa proste opozycje i skupia się na skomplikowanych więziach łączących wstręt i fascynację, opór i pragnienie zmiany.

28. Butler odwołuje się w tym wątku do historii Henrietty Lacks (1920–1951), czarnoskórej kobiety, której – bez jej wiedzy i zgody – pobrano komórki rakowe szyjki macicy, a następnie wykorzystano w celach medycznych dla stworzenia (w warunkach laboratoryjnych) serii komórek mogących rozmnażać się w nieskończoność, czyli praktycznie “nieśmiertelnych”.

29. Molly Wallace, “Reading Octavia Butler’s *Xenogenesis* after Seattle”, *Contemporary Literature* 50, 1 (2009), 106.

30. Zob. Aparajita Nanda, “Power, Politics, and Domestic Desire in Octavia Butler’s *Lilith’s Brood*”, *Callaloo* 36, no. 3 (2013), 773.

Stawanie się Innym

Octavia E. Butler proponuje przekroczyć tradycyjne rozumienia człowieczeństwa oparte na stabilnej jaźni i przejść w stronę wielości, która jest “czymś złożonym, co stale zmienia swą naturę, w miarę jak dołączają do niej (lub od niej odłączają) kolejne elementy”³¹. Chodzi o to, aby wyrzec się rywalizowania o zasoby i zbudować wspólnotę na zasadach solidarności, współodpowiedzialności za świat, w którym się żyje. Akceptacja płynności i heterogeniczności wynika z otwarcia na inność oraz zgody na utworzenie nowych więzi. Odrzucając logikę czystości, Butler wybiera pozaziemskie istoty i mutantów jako siły destabilizujące istniejący porządek, przekształcające zastane stosunki społeczne. Czystość gatunkowa, którą pragną zachować separatysty, przeciwstawiona jest “skażeniu”, dlatego wymiana genetyczna porównywana jest do paktu wampirycznego, a kontakt z innymi organizmami do zainfekowania, zmiany na poziomie komórkowym³².

Przedstawiony przez Butler proces stawania się Innym prowadzi do wytworzenia “molekularnej podmiotowości”, która nie przekształca się w coś trwałego. Przykładem tego płynnego stanu jest potomstwo Lilith – Akin i Jodahs – posiadające zdolność do nieustannej przemiany. Jak zauważył Eric White, w stawaniu się Innym nie chodzi o uczynienie człowieka kimś “lepszym” lub “doskonalszym”, lecz po prostu Innym³³. Celem jest wyjście poza właściwą sobie formę, poza to wszystko, co nas określa, poza “posiadane organy albo funkcje, jakie się pełni”³⁴. Stawanie się oznacza konieczność wypracowania odmiennej koncepcji natury, w ramach której powstają układy złożone z elementów ludzkich i nie-ludzkich, co związane jest z odchyleniem od “pozycji większościowej”, jaką zajmował człowiek w starym świecie. Przemiana polega na uwolnieniu ciała z ustalonych relacji, w których jest osadzone, a następnie otwarciu na nowe sposoby organizacji. Dla Lilith ten proces nie jest czymś negatywnym, nie oznacza utraty siebie – jest raczej wyrazem akceptacji tego, co nieuchronne, czyli zgodą na deterytorializację. Skutkiem tego procesu jest niehierarchiczne połączenie ze zwierzętami i roślinami – całym światem organicznym i nieorganicznym. Nie chodzi wszak o stworzenie jedności

31. Michał Herer, “*Tysiąc plateau* – książka osobliwa”, w: Deleuze, Guattari, *Tysiąc plateau*, XII.

32 “Pozwól mi skosztować ciebie” – mówi Nikanj do Tate – na co kobieta odpowiada: “Zwyczajny, mały wampir”. Motyw wampira powraca w ostatniej powieści Butler zatytułowanej *Fledgling* (2005), której bohaterką jest Shori, genetycznie zmodyfikowana Afroamerykanka. Motyw ten występuje również we wcześniejszym cyklu powieściowym *Patternist* (1976–1984), w którym pojawia się wątek infekowania ciał, zdolności zmieniania postaci oraz telepatycznej więzi pomiędzy “zarażonymi” organizmami.

33. Eric White, “The Erotics of Becoming: *Xenogenesis* and The Thing”, *Science Fiction Studies*, 20, no. 3 (1993), 404.

34. Deleuze, Guattari, *Tysiąc plateau*, 330.

jako przeciwieństwa wielości, ponieważ wśród Oankali nie istnieje sprzeczność między tymi dwoma pojęciami, nie ma opozycji formy i materii – zachodzi raczej nieustanne dzielenie się, różnicowanie na poziomie cząsteczkowym, gdzie jedne komórki przechodzą w drugie.

Stawanie się jest przykładem relacji symbiotycznej, w której nie chodzi o upodobnienie się do innej istoty, a tym bardziej o ewolucję w klasycznym rozumieniu tego pojęcia, lecz – jak ujmują to Deleuze i Guattari – “o pochwylenie kodu, wartość dodatkową kodu, zwiększenie wartości, o prawdziwe stawanie się”³⁵. Stawanie się Innym nie polega na wzmocnieniu technologicznym – jak w ujęciu transhumanistycznym i powieściach cyberpunkowych – dokonuje się bowiem na płaszczyźnie molekularnej: “Niczego nie dodałem ani nie zastąpiłem, wydo- byłem jedynie ukryte zdolności, dzięki temu jesteś równie silna i szybka co twoi zwierzęcy przodkowie” – mówi Nikanj o Lilith.

Opisywana przez Octavię E. Butler biosymbioza zachodzi na poziomie komórkowym i dotyczy wszystkich żywych organizmów, co przekonująco tłumaczy Nikanj w drugim tomie trylogii:

Mitochondria w komórkach, będące wcześniej niezależną formą życia, znalazły przystań i wymieniły swoją zdolność do syntezy białek i metabolizowania tłuszczów na przestrzeń do życia i reprodukcji. Przeniknęliśmy do [waszych] komórek, a one nas przyjęły. Organizm Oankali znajduje się w każdej komórce, przedłuża jej życie i zapewnia odporność na choroby. Jeszcze zanim przybyliśmy, bakterie żyjące w jelitach chroniły ludzi przed innymi bakteriami, które były dla nich zabójcze. Ludzie nie mogliby istnieć bez symbiotycznych związków z innymi istotami, a jednak takie relacje ich przerażają. Myślę, że jesteśmy w równym stopniu symbiontami, co pierwotnie mitochondria. Ludzie nie staliby się tym, czym się stali, bez mitochondriów. Na ich planecie wciąż żyłyby jedynie bakterie i glony.

“Tożsamość przez inkorporację”

Sposób powstawania nowych gatunków wskutek połączenia wcześniejszych form życia opisała pół wieku temu Lynn Margulis, nazywając ten proces “tożsamością przez inkorporację”³⁶. Jej teoria symbiogenezy – czyli tworzenia się “zespolonych organizmów” – wywarła szczególnie wpływ na poglądy Octavii E. Butler

35. Deleuze, Guattari, *Tysiąc plateau*, 11.

36. “Tożsamość przez inkorporację” to tytuł trzeciego rozdziału książki Lynn Margulis *Symbiotyczna planeta*, przeł. Marcin Ryszkiewicz (Warszawa: Wydawnictwo CiS, 2000). Koncepcja ta została po raz pierwszy zarysowana przez Margulis w pracy *Origin of Eukaryotic Cells* (New Haven: Yale University Press, 1970). Teoria symbiogenezy nie jest odkryciem Margulis, biologka przywołuje prace rosyjskiego uczonego Konstantina Mereżkowskiego (1855–1921).

na temat pochodzenia życia³⁷. Zgodnie z przyjętą przez amerykańską biologkę koncepcją bakterie, grzyby, rośliny i zwierzęta ewoluują wskutek krzyżowania się. Margulis nazywa to zjawisko “seryjną endosymbiozą” i wiąże je z procesem konsolidacji komórek³⁸. W ten sposób współpraca, a nie rywalizacja jest motorem napędowym zmian, a współlistnienie okazuje się warunkiem koniecznym wszelkiego rozwoju. Umiejętność manipulowania materiałem genetycznym, jaką posiadają ooloi, oraz ich zdolność do metamorfozy, jest w istocie przedłużeniem idei “symbiotycznego pochodzenia różnych organelli komórkowych”³⁹ i prowadzi do powstawania wyższych form organizacji życia. Wydaje się, że pozaziemskie istoty mają genetycznie zakodowaną instrukcję stawania się innym, czyli skłonność do wchodzenia w relacje ze wszystkimi napotkanymi we wszechświecie bytami.

Można zgodzić się z Naomi Jacobs, która pisze, że “celem Oankali nie jest zachowanie gatunku, jego esencjalnej tożsamości, lecz nieustanne przekształcanie się w coś innego”⁴⁰. Takie podejście zmusza do porzucenia myślenia o tożsamości w kategoriach opozycji między Ja i Innym, ale również do uświadomienia sobie, że szukanie nowych światów nie wiąże się z moralnym zobowiązaniem do zachowania ich w niezmienionej postaci, lecz do połączenia się ze spotkanymi istotami i dokonania wymiany genetycznej na zasadach wzajemnej użyteczności⁴¹. Oczywiście, organizmy symbiotyczne mogą być pasożytnicze i zniszczyć organizm żywiciela, a “inkorporacja” może spotkać się z oporem, jak to ma

37. Nauki biologiczne jako źródło inspiracji literackich odgrywały istotną rolę od początku twórczości Butler, tym razem jednak amerykańska autorka przeprowadziła rozbudowane badania wstępne, zapisała się na studia na uniwersytecie w Los Angeles i odbyła podróż do Amazonii – gdzie rozgrywają się wydarzenia opisane w drugim i trzecim tomie trylogii – aby poznać tamtejszą faunę i florę. Dostępne w Huntington Library (San Marino w stanie Kalifornia) notatki z kursów pokazują, że interesowało ją badanie genomu ludzkiego, kwestie rozmnażania przez podział, przede wszystkim zaś studia nad organizmami jednokomórkowymi – pierwotniakami i glonami – które posiadają zarówno cechy zwierzęce, jak i roślinne. Źródłem informacji na temat notatek Butler jest artykuł Dagmar Van Engen, “Metamorphosis, Transition, and Insect Biology in the Octavia E. Butler Archive”, *Women's Studies* 47, no. 7 (2018), 733–754.

38. Margulis, *Symbiotyczna planeta*, 55.

39. Bruce Clarke interpretuje świat Oankali jako “alegorię mikrokosmosu wymieniających się genami bakterii, które włączają i podtrzymują wszelkie inne formy życia. Ale Butler szkicuje również inny scenariusz, za sprawą alegorii mitochondrium, ponieważ to organelle są symbolem symbiogenetycznego pochodzenia”. Bruce Clarke, *Posthuman Metamorphosis: Narrative and Systems* (New York: Fordham University Press, 2008), 175.

40. Naomi Jacobs, “Posthuman Bodies and Agency in Octavia Butler’s *Xenogenesis*”, w: *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination*, red. Tom Moylan, Raffaella Baccolini (New York: Routledge 2003), 96.

41. W powieści *Clay's Ark* Butler opisuje konsekwencje spotkania z pozaziemskimi mikrobami. Dzięki zakażeniu obcym organizmem ludzie zyskali zdolność do widzenia w ciemnościach, większą siłę i sprawność motoryczną, jednak skutkiem ubocznym była nieodparta potrzeba przenoszenia wirusa, która w konsekwencji doprowadziła do zmiany genetycznej w następnych pokoleniach.

miejsce w kontaktach z ludźmi, którzy nie akceptują krzyżowania się gatunków, ponieważ postrzegają ten proces jako inwazję, wchłonięcie przez inną formę życia. Charakteryzując Oankali, Butler podkreśla, że ich podstawową umiejętnością jest zdolność do tworzenia nowych powiązań z wszelkimi organizmami, co sprawia, że pozaziemskie istoty nie postrzegają samych siebie w kategoriach jednostkowych, lecz zawsze w połączeniu z innymi bytami (na poziomie afektywnym) oraz środowiskiem, w jakim żyją.

Oankali nieustannie mutują, przybierają nowe kształty, są otwarci na przepływy, a ich seksualność usytuowana jest poza wymiarem genitalnym. Proces ten tłumaczy Jodahs, narrator i bohater trzeciego tomu trylogii:

Organelle dzielą się w każdej z moich komórek, stały się częścią mojego ciała. To one uczyniły z nas zbieraczy różnych form życia. Zawsze uczymy się i zmieniamy na wszelkie możliwe sposoby, niezmienny pozostaje tylko jeden składnik – organelle. Ooloi powiadają, że pierwotnie byliśmy organellum, że pierwsi Oankali wyewoluowali dzięki przyswajaniu, powielaniu i symbiozie organelli.

W pierwszym tomie podobne wyjaśnienie podaje Jdahya:

Przyjmujemy nowe formy życia, szukamy ich, badamy, przekształcamy i wykorzystujemy. Potrafimy dokonać tego na poziomie mikroskopijnych komórek – organelli tworzących nasze ciała.

Słowo Oankali możemy przetłumaczyć jako ‘wymieniający się genami’, ale znaczy ono również ‘organelle’ – to one stanowią naszą esencję, z nich pochodzimy. I to one pozwalają ooloi dotrzeć do materiału genetycznego i precyzyjnie nim manipulować.

W organizmach Oankali istnieją pozostałości wszystkich zawieranych wcześniej “sojuszy”, czyli złożonych procesów stawania się Innym na poziomie molekularnym, w których przyłączano kolejnych “partnerów” w wymianie genowej. Lynn Margulis – a za nią Octavia E. Butler, na którą pisarka wielokrotnie się powoływała – nie postrzega ewolucji w kategoriach nieustannej walki i rywalizacji, lecz jako skutek współpracy, negocjacji, interakcji i wzajemnej zależności między różnymi formami życia, które “mnożą się i powielają poprzez przyłączanie innych, a nie ich zabijanie”⁴², tworząc w efekcie coś na kształt sieci. “Pamięć wcześniejszych podziałów jest dziedziczona biologicznie – mówi Jdahya. – Pamiętam o wszystkich, jakie miały miejsce w mojej rodzinie od chwili, kiedy opuściliśmy nasz świat”⁴³. Oankali nie zapisują niczego, dysponują bowiem pamięć ejdetyczną i mają bezpośredni

42. Lynn Margulis, Dorion Sagan, *Microcosmos: Four Billion Years of Evolution from our Microbial Ancestors* (Berkeley: University of California Press, 1997), 28–29.

43. Octavia Butler, *Lilith's Blood* (e-book, brak paginacji).

dostęp do wszystkich informacji zakodowanych w ich materiale genetycznym. Ale symbiotyczne powiązanie różnych form życia oznacza, że “organizm stopniowo traci część samego siebie, powoli zlewając się z otoczeniem, i w końcu zdradza swe istnienie jedynie przez pozostawione po sobie relikty” – pisze Margulis. – “Gdy dojdzie do ostatecznego połączenia, określenie względnego udziału genetycznego poszczególnych partnerów może być trudne”⁴⁴.

Octavia E. Butler porównuje ciała Oankali do gąsienic lub owadów ze względu na sposób rozmnażania, rozwój, podobny układ percepcyjny oraz system porozumiewania się za pośrednictwem impulsów bioelektrycznych, bodźców taktylnych, sygnałów bioluminescencyjnych i feromonów. To bezkręgowce dostarczyły pisarce alternatywnego wzorca systemu społecznego, pozwalającego na podważenie myślenia binarnego. Dagmar Van Engen zauważyła, że Butler wykorzystała “zjawisko metamorfozy owadów i przekształciła je w proces zmiany płci, zaś niezwykłą biologię protistów i stawonogów – w projekt queerowania obcych gatunków”⁴⁵. Przeobrażenie zachodzące u dojrzejących osobników Oankali łączy się z radykalną zmianą fizyczną: pojawiają się lub znikają macki, wykształcają się nowe organy, cały proces wymaga zaś długiego okresu hibernacji lub ograniczenia aktywności⁴⁶.

Podsumowanie

Jeśli powieści Octavii E. Butler odczytać jako wyraz poparcia dla idei relacyjności, otwartości i wiary w zdolności adaptacyjne człowieka, to społeczeństwo Oankali stanowi zapowiedź postludzkiej przyszłości poprzez unieważnienie tego wszystkiego, co określało nasz gatunek, a co wiązało się z kwestią pochodzenia biologicznego lub przynależności etnicznej. Alternatywna wizja rozwoju zaproponowana przez amerykańską pisarkę nie opiera się bynajmniej na powstrzymaniu postępu i “romantycznym” powrocie do natury, lecz na radykalnej zmianie, przewartościowaniu antropocentrycznego dyskursu oraz wyjściu poza humanizm z jego wyobrażeniem człowieczeństwa i wiarą w siłę ludzkiego rozumu. Perspektywa humanistyczna wyznaczyła ścieżki rozwoju zachodniej cywilizacji, wraz z jej uniwersalnymi prawami, opozycją Ja i Innego oraz koncepcją różnicy, zgodnie z którą odmienność od przyjętego wzorca normatywnego (rasowego, etnicznego, płciowego) świadczyła o niższej pozycji w hierarchii społecznej, a także

44. Margulis, *Symbiotyczna planeta*, 71.

45. Van Engen, “Metamorphosis, Transition, and Insect Biology”, 744.

46. Trzeci tom rozpoczyna się od opisu przemiany Jodahs, potomka Lilith, który ku zaskoczeniu samych Oankali okazuje się hybrydą ooloi – istotą zmiennokształtną, mogącą przybierać dowolną postać, a jego nieznanne możliwości postrzegane są jako zagrożenie.

służyła umacnianiu struktur dominacji i wykluczenia⁴⁷. Posthumanizm zrywa z takim podejściem, zwraca uwagę na płynność granic oraz pozwala na uwzględnienie wielowymiarowych związków człowieka z innymi gatunkami i materią nieożywioną.

Na koniec można przytoczyć słowa Rachel Greenwald Smith, która pisała, że “trylogia Butler jest niezwykła ze względu na zdolność autorki do przedstawienia kresu ludzkości jako nieuchronnego z punktu widzenia etycznego i ekologicznego, a równocześnie związanego z cierpieniem⁴⁸, ponieważ projektowana przez nią zmiana nie dokonuje się bezboleśnie, lecz wiąże się z utratą poczucia stabilności i koniecznością otwarcia się na nowe formy podmiotowości. Posthumanistyczny człowiek określony jest przez swoją zdolność do przemiany, empatii oraz przyjęcia odpowiedzialności za otaczający świat, czyli umiejętność wytworzenia afirmatywnej więzi z ludzkimi i nie-ludzkimi Innymi, pozwalającej urzeczywistnić potencjał związany z wejściem w międzygatunkowe relacje.

47. Jak pisze Rosi Braidotti w *Po człowieku*: “[I]dealy rozumu, świeckiej tolerancji, równości wobec prawa oraz demokracji nie muszą wykluczać (i, historycznie, nie wykluczały) praktyk dominacji, wykluczenia i systematycznego wykorzystywania przemocy” (116).

48. Rachel Greenwald Smith, “Ecology Beyond Ecology: Life After the Accident in Octavia Butler’s *Xenogenesis* trilogy”. *MFS. Modern Fiction Studies* 55, no. 3 (2009), 561.

Bibliografia

- Braidotti, Rosi. "Ku posthumanistyce", przeł. Miłosz Markiewicz. *Machina Myśli* 9 (2018). <http://machinamysli.org/2968-2/>.
- Braidotti, Rosi. *Po człowieku*, Przeł. Joanna Bednarek, Agnieszka Kowalczyk. Warszawa: PWN, 2014.
- Butler, Octavia. *Lilith's Blood: The Complete Xenogenesis Trilogy*. Open Road Integrated Media, 2012 (e-book).
- Clarke, Bruce. *Posthuman Metamorphosis: Narrative and Systems*. New York: Fordham University Press, 2008.
- Curtis, Claire P. "Utopian Possibilities: Disability, Norms, and Eugenics in Octavia Butler's *Xenogenesis*". *Journal of Literary & Cultural Disability Studies* 9, no. 1 (2015), 19–33.
- Deleuze, Gilles, Félix Guattari. *Anty-Edyp*, przeł. Tomasz Kaszubski. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2017.
- Deleuze, Gilles, Félix Guattari. *Tysiąc plateau*. Warszawa: Wydawnictwo Bęc Zmiana, 2015.
- Derrida, Jacques. *Points... Interviews 1974–1994*, przeł. Peggy Kamuf. Stanford: Stanford University Press, 2002.
- Derrida, Jacques. *Without Alibi*, przeł. Peggy Kamuf. Stanford: Stanford University Press, 2002.
- Haraway, Donna. *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press, 2016.
- Herer, Michał. *Gilles Deleuze. Struktury – Maszyny – Kreacje*. Kraków: Universitas, 2006.
- Herer, Michał. "Tysiąc plateau – książka osobliwa". W: Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Tysiąc plateau*, V–XVI. Warszawa: Wydawnictwo Bęc Zmiana, 2015.
- Jacobs, Naomi. "Posthuman Bodies and Agency in Octavia Butler's *Xenogenesis*". W: *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination*, red. Tom Moylan, Raffaella Baccolini, 91–111. New York: Routledge, 2003.
- Jameson, Fredric. *Archeologie przyszłości: pragnienie zwane utopią i inne fantazje naukowe*, przeł. Maciej Płaza, Małgorzata Frankiewicz, Andrzej Miszk. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011.
- Kosior, Wojciech. "Magiczne i niemagiczne funkcje mitu o Lilit w Alfabcie Ben Syracha: wprowadzenie, przekład i komentarz". *Maska* 1 (33) (2017), 81–92.
- Lem, Stanisław. *Rozprawy i szkice*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1975.
- Magedanz, Stacy. "The Captivity Narrative in Octavia E. Butler's *Adulthood Rites*". *Library Faculty Publications*, no. 23 (2012). <https://scholarworks.lib.csusb.edu/library-publications/23>.
- Margulis, Lynn, Dorion Sagan. *Microcosmos: Four Billion Years of Evolution from our Microbial Ancestors*. Berkeley: University of California Press, 1997.
- Margulis, Lynn. *Origin of Eukaryotic Cells*. New Haven: Yale University Press, 1970.
- Margulis, Lynn. *Symbiotyczna planeta*, przeł. Marcin Ryszkiewicz. Warszawa: Wydawnictwo CiS, 2000.

- Moylan, Tom. *Demand the Impossible: Science Fiction and the Utopian Imagination*. Bern: Peter Lang, 2014.
- Nanda, Aparajita. "Power, Politics, and Domestic Desire in Octavia. Butler's *Lilith's Brood*". *Callaloo* 36, no. 3 (2013), 773–788.
- Obourn, Megan. "Octavia Butler's Disabled Futures". *Contemporary Literature* 54, no. 1 (2013), 109–138.
- Parr, Adrian. "Deterritorialisation, Reterritorialization". W: *The Deleuze Dictionary*, red. Adrian Parr, 69–72. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010.
- Rifkin, Mark. *Fictions of Land and Flesh. Blackness, Indigeneity, Speculation*. Durham and London: Duke University Press, 2019.
- Scholem, Gershom. *Kabbalah*. New York: A Meridan Book, 1978.
- Schwab, Gabriele. *Imaginary Ethnographies. Literature, Culture, and Subjectivity*. New York: Columbia University Press, 2012.
- Smith, Rachel Greenwald. "Ecology Beyond Ecology: Life After the Accident in Octavia Butler's *Xenogenesis* Trilogy". *MFS. Modern Fiction Studies* 55, no. 3 (2009), 545–565.
- Squier, Susan. "Interspecies Reproduction: Xenogenic Desire and the Feminist Implications of Hybrids". *Cultural Studies* 12, no. 1 (1998), 360–381.
- Sugiera, Małgorzata. *Nieludzie. Donosy ze sztucznych natur*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2015.
- Taylor, Matthew A., Priscilla Wald. "Xenopolitics". *American Quarterly* 71, no. 3 (2019), 895–902.
- Van Engen, Dagmar. "Metamorphosis, Transition, and Insect Biology in the Octavia E. Butler Archive". *Women's Studies* 47, no. 7 (2018), 733–754.
- Wallace, Molly. "Reading Octavia Butler's *Xenogenesis* after Seattle". *Contemporary Literature* 50, no. 1 (2009), 94–128.
- White, Eric. "The Erotics of Becoming: Xenogenesis and The Thing". *Science Fiction Studies* 20, no. 3 (1993), 394–408.
- Zaki, Hoda M. "Utopia, Dystopia, and Ideology in the Science Fiction of Octavia Butler". *Science Fiction Studies* 17, no. 2 (1990), 239–251.